

Borbás György

A Zala-életmű – mai értelmezések és tanulságok

„Az élet annak rajza is
másodlagos: ami fontos, a Mű maga;”
Bence Lajos: Óda a hazatérőhöz Lendva, 1996.

Zala György fotográfiája

Gazdag kulturális, szellemi örökségünk feltárásának, ápolásának adósságaira jobbra a kerek évfordulók, jubileumok hívják fel a figyelmet. Máskor életrajzi vagy szakmai lexikonokat lapozva szembesülhetünk meglepően torz kánonoktovábbélésével, öröklődő sztereotípiákkal, vagy éppen a kutatás, prezentálás torlódó adósságaival. Ideológiai alapon megfogalmazott esztétikai, nyilvánvaló

szemléletbeli megfontolásokból táplálkozó rokon- és ellenszenv, vagy egyszerűen kényelmesség miatt, más-
kor inkább tárgyi, anyagi vagy személyi feltételek hiányából állhat elő a nehezen menthető méltatlan helyzet.

Az ideai Reneszánsz Év alkalmából megjelentetett Nemzeti évfordulóink 2008 összeállításban a zalaiak örömmel fedezhették fel a 125 éve született Egry József egész oldalas méltatását. Vajon miért szerénykedik néhány soros említéssel az idén 150 éves Zala György (Fadrusz Jánossal együtt), mi az oka, hogy említésre sem kerülhet a választott grémiumban az ugyancsak jubiláló Vajda Lajos?

Örvendetes a múzeumi élet pezsdülése. A festészet úgy tűnik a bemutatkozáshoz, kiállításához is könnyebben juthat – a már az előkészület folyamatában is leginkább mecénáshoz, megbízatáshoz kötött költséges és nehézkes szobrászattal szemben. A festő és közönsége műteremhez, vernisszázshoz fűződő intim, a személyes választást, a szignált képek birtoklását is könnyebben kínáló és megvalósítható közvetlen kapcsolatával szemben a leginkább közösségi térbe, utcára, közintézménybe kíváncszó és kerülő, legtöbbször jelöletlen (!) plasztika kiszolgáltatottsága, gyakran szociális, politikai indulatoknak kitett fogadtatása mellett a költséges installálási,

szállítási nehézségek is okozhatják a hátrányokat, gyengítik a szakmai lobbik esélyeit, pozícióit.

Akárhogy is legyen, a 2008. esztendő újabb elvetélt lehetősége marad annak, hogy végre megszülethessen a jubiláló Zala Györgynek, Fadrusz Jánosnak és a két évvel „korosabb fivér” Stróbl Alajosnak, valamint kortársaiknak, a 19. századvég-századforduló népes szobrász nemzedékének (Telcs Ede, Róna József, Margó Ede, Vastagh György, Senyei Károly, Kiss György, Köllő Miklós, Gách István, Huszár Adolf, Izsó Miklós), tehetséges „évfolyamának” monumentális, színes tablója. Legjobb alkotásaikkal a nemzet eszmélésének, a magyarság eredet és identitás keresésének máig ható hiteles idoljait, szimbólumait örökítették kőbe, bronzba. Sajnos továbbra is hiába keressük műveiket, felmutatott példájukat a tankönyvekben.

Zala (Mayer) György Alsó-Lendván a 69. számú házban élő Mayer Ferenc és Kallivoda Katalin gyermekeként 1858. április 16-án látta meg a napvilágot.¹ Érett fővel, huszonöt évesen határozta el és kérvényezte nevének Zalára történő változtatását.

„Négylovas hintón vittek keresztelni – emlegette a művész – hogy később gyalogszerre, omnibuszra szoruljak.”² A kilencéves korában árvasorsra jutott fiú a fővárosi reáltanoda és a mintarajziskola után a bécsi és müncheni akadémiákon jó nevű, jelentős megbízatásokon dolgozó mesterek mellett és irányításával a klasszikusokon nevelkedett (Eminens bizonyossága a Philoktetes).

Eötvös József és a követő kultuszminiszterek (Eötvös Loránd, Trefort Ágoston, Wlassics Gyula) példamutató ösztöndíjrendszert hoztak létre a tehetséges középosztálybéli, gyakran árva, félárva fiatalok taníttatására, de neves közéleti személyiségek (Thaly Kálmán, Ligeti Antal és mások) is szívesen segítettek abban, hogy a hozzájuk forduló kérelmezők eljuthassanak a Bécsi vagy a Müncheni Akadémiára: például Munkácsi Mihály³ vagy Fadrusz János. „Tudom, hogy Zala milyen helyzetben volt Münchenben, amikor a Pietáját csinálta és Nagyságod milyen gyorsan tudott rajta segíteni, s tudom, hogy egy szava többet ér, mint tíz folyamodvány, ezért fordulok Nagyságodhoz ezen kéréssel: eszközöljön ki számomra egy kis ösztöndíjat, hogy megélhessek egy évig valahogy és bevégezhessem munkámat.” Később, 1892 őszén pedig így írt Thaly Kálmánhoz Fadrusz: „Csak ne hozza párhuzamba az én haladásomat Zalával az első pártfogoltjával, mert ilyen rohamos utat vajmi ritkán tesz meg valaki.”

Zala tehetségéről, lírai érzékenységéről, karakterérzékéről, a portré iránti fogékonyságáról a Müncheni Akadémiai sikeres alkotásai a Fél a baba és a Mária és Magdolna remekbe sikerült, kiérlelt kompozíciói, illetve a festőtársokról (Roskovics Ignácról, Karlovsky Bertalanról, Szárics Imréről, Papp Henrikről) mintázott portréi tanúskodnak. Fél a baba című művét Trefort Ágoston megvásárolta, azonban csak később, 1936-ban kerülhetett a kőbányai Szent László térre. Sajnos barbár rongálás miatt közel

tíz évig raktárban várt a felújításra és újra állításra. Nem jobb a sorsa a Piétának sem. A szinte vigasztalóan előrehajoló istenanya elé zokogva boruló, kezét görcsösen fohászra kulcsoló bűnös asszony, Mária és Magdolna kettősét, a Raffaello Cellai által carrarai márványba faragott szoborcsoportot a Szépművészeti Múzeumban őrizték. A Nemzeti Galéria anyagának kiválásával onnét a Kúria tágas szép terébe, az aula fő helyére került. Azonban a Budai várba már nem költözhetett. A magyar szobrászat egyik legszebb műve azóta a pécsi püspöki palota szűkös, rosszul megvilágított, közönségtől elzárt zugában tengeti egyhangú magányát. A zalai megyeszékhely szívesen fogadná Mindszenty bíboros egykori állomáshelye, a névadó Mária Magdolna Plébániatemplom barokk terébe.

Magdolna gyönyörűen mintázott, mélységes fájdalomtól sugárzó, Rodin-i szépségű és mélységű bronzportréját (Fájdalom) Török Artúrnak a Kerepesi temetőben elhagyott, cserjéssel benőtt sírhalmáról biztonságba helyezték, még jó időben raktárba kerülhetett. Másolata a Nemzeti Galéria és újabban a még 1986-ban a Lendvai Vár-Múzeumban berendezett emlékszoba szépen gyarapodó gyűjteményének lett becses darabja.

Az ifjú művész pályájának fontos szakasza kötődik a pécsi székesegyház átépítéséhez. A lapidáriumban őrzött fríztöredékek alapján az altemplomi lejárók falán 466 alakban stílhűséggel elevenítette meg az Ó- és Újtestamentumot.⁴

A női portrék sorában a méltóságteljes, klasszicizáló Mária Dorottya mellett a nemzet csalogánya Blaha Lujza, Jármay Béláné, Zsigmondy Jenőné polgárasszonyok, a kivételes érzékenységgel mintázott Tanulmányfej a szecesszió áttűnő szépségét, kompozíciós formarendjét, szelíden hullámzó sziluettjét közvetíti. Sajnos az utóbbit a művészeti lexikon Stróbl Alajos műveként közölte. A stílus iránti fogékonyságát a Lechner Ödön által tervezett otthonának, a Stefánia úti, Zsolnay majolika domborművű (Vénusz ünneplése az Olimposzon) és szegélydíszű műtermes villájának megépítése teszi nyilvánvalóvá. A stílusvonzódás legszebb példája azonban a Bayer-Krúcsay síremlék elégikus kompozíciója.

A kor számos neves alakjának emlékét Zala György portréja őrizte meg, tette ismertté. (Andrássy Gyula, Deák Ferenc). Köztük például Jókai Mór ötvenéves országosan ünnepelt írói jubileumi meghívóinak a szegedi Kemény Nándornéhoz írott nyílt levélben üzentte meg: „Jobb mine-

Philoktetes, 1884.

künk itthon. Hanem majd magam helyett elküldöm mindenüvé azt a remekül készült mellszobrot, amelyet most végzett be Zala György művész barátom. Az legalább ott marad emlékül s a lelkenek egy darabja is vele.” A művészek nevében Zala György köszöntötte az író. Csiky Gergely színműíró mellszobra az Akadémia emeleti folyosóján látható. Kritikusai közül legtöbben azonban az idős Ligeti Antal portréját dicsérik. Benczúr Gyula „festőfejedelemmel” kultúrtörténeti értékű „portréváltásuk” vall kölcsönös megbecsülésükről és tiszteletükről. Gyenes Lászlót, a Nemzeti Színház színészét Madách művében az első Lucifer (négy száz előadást megért) drámai szerepében örökítette meg. Pázmány Péter gipsz mellszobra a tudós hitszónokról elnevezett fővárosi patikában látható.⁵

A felrótt „irodalmiasság” helyett valóban vonzotta, őszintén foglalkoztatta a magyar nyelv és „génuszainak” ügye.⁶ Egyedi kötésű gazdag könyvtárának leltárkönyvében a klasszikusok, a művészeti és történelmi kötetek naprakész sorozatai mellett különleges helyet kaptak Arany János összegyűjtött művei. Sajnos a Szépművészeti Múzeum számára 1935-ben megvásárolt értékes állomány sorsa ismeretlen.

Az Arany János pályázaton a nyertes Stróbl mögött pályaműve a második lett. Foglalkozott Petőfi sírjának tervével. Indult az Ady síremlék pályázaton.⁷ Védelmébe vette Czigány Dezső hevesen támadott nyertes művét. Csukássy József síremlékével pedig az antwerpeni kiállításon első osztályú aranyérmert nyert. Ígéretes adottságai, briliáns mintázó készsége, maradandó értékű pályakezdő művei, a formakultúráját elismerő akadémiai érem⁸ nevét korán ismertté tették. Az Alsólendvai Iparos Olvasókör kézi festésű díszoklevéllel köszöntötte „a magyar Pheidiaszt”, a zalai hölgyek pedig a mestert alkotás közben megörökítő műves falikárpittal ajándékozták meg (a Göcseji Múzeum vásárlása).

Méltatói múltba fordulással, pátozzsal vádolják. A Millennium korának szenvedélyes eredet- és múltkutatója, tradícióinak, szellemi és épített örökségének ekkor kezdődő régészeti feltárása, gyűjtése, restaurálása, tudományos intézményinek létesítése nyomán jelentkezett igény 1848-49 eseményeinek, eszményeinek és hőseinek, Budavár bevételének, a kiegyezésnek, a honfoglalásnak, a királyok uralkodásának, a Hunyadiak emlékének megörökítésére. Erre az időre a gazdasági fellendülés és a gyarapodó közadakozás egyaránt megteremtette az állami reprezentáció és a helyi emlékéllátás mecénálásának költségeit.⁹

Zala György a Benczúr Gyula-emlékünnepeken

A Münchenből 1884-ben hazatérő ifjú Zala György sikeresen teljesítette a Huszár Adolf halála miatt rábízott Aradi vértanúk emlékművének befejezését. Ezt követte a budavári Honvédszobor, a katartikus várbevétel 1100 hősi áldozatának emlékműve¹⁰, a pályázaton elnyert Andrássy Gyula lovas szobra¹¹, de őt kérték fel Deák Ferenc szegedi emlékművére is¹². (A király kívánsága ellenére Erzsébet gödöllői szobrát átengedte Róna Józsefnek.) Ezzel új lehetőségekkel bővült ígéretes pályája. Egyben az európai minták nyomán meghonosodó monumentális műfaj – emberöltőnyi, elhúzódo feladatainak (Erzsébet királyné szoborpályázat, Millenniumi emlékmű) – szívesen, konok elszántsággal vállalt fogságába, életműve pedig az ikonoklasztázia (tettleges és verbális) indulatainak máig nyúló keresztüzébe került.¹³

„En hittel dolgozom és ha munkám eredményével a nagyközönség elé állok, meggyőződésemet szerint teljesíttem kötelességemet...” – vallotta Zala György.¹⁴ Még életében, 1919-ben porba döntötték a Habsburgok szobraikat. Aztán az 1944. évi bombatalálat végképp megpecsételte sorsukat.¹⁵ Helyükre a Kisfaludy Stróbl Zsigmond által mintázott II. Rákóczi Ferenc és Kossuth Lajos szobra került. A háborúban pusztult el József nádor alcsúti szobra is. Andrássy Gyula Parlament melletti lovas szobrát lebontás után beolvasztották. Erzsébet síremléke (Mater Dolorosa) Rudolf trónörökös halála után a bécsi Kapucinusok kápolnájába lekerült, sorsa ismeretlen. A királyné 1932-ben felavatott budapesti szobra a pesti Eskü térről (1953) közel húsz év után kerülhetett új helyére, a budai Döbrentei térre. Az ország számos pontján (Veszprém, Cece, Kaposvár) felállított mellszobrainak is kalandos sors (áthelyezés, lappangás) jutott. A Trianon utáni „egyzetetések” révén az aradi megyeháza kertjéből a makói múzeum udvarára került büsztjét 1991-ben a város díszpolgára, dr. Habsburg Ottó avatta föl.

Az Aradi Szabadság-szobor Egyesület (Bognár Levente alpolgármester, Király András és sokan mások) következetes, kitartó bölcs diplomáciával elérte hogy az 1925-

ben lebontott Szabadság-szobor nyolcvan év után, 2004 tavaszán eredeti méltóságában újra a patinás város – és az alkalomra létesült Megbékélési Park – büszkeségévé válhatott.¹⁶

„Zala György haláláról nagy megilletődéssel értesültem. Igen nagy művész volt. A nagy nemzeti felújhodás alkalmával elhalmozták a legnagyobb feladatokkal, olyanokkal, amelyenkről egy művész ma csak álmodhatik. Zala György teljesen átvitte a szobraiba az egyéniségét. Sokat alkotott. Munkáinak legnagyobb része kora kiváló francia szobrászainak is dicséretére válnék. A Csukássy-síremlék csodálatosan fájdalmas női alakja, a Lukács emlék, az Andrássy Gyula-szobor, a Millenáris-emlék mesteri alkotások. Ifjúságából a budai Honvéd-emlék és az aradi Vértanúk-szobra ugyancsak erősen francia hatás alatt áll és mégis magyar érzéssel van megalkotva. Zala György munkáit a nagyvonalúság, a festői elrendezés és az előkelő páthosz jellemzi. Munkáiban mindig a szépet kereste. A Millenáris emlékmű Gábor arkangyala, amelylyel Párizsban nagy aranyérmert nyert, sajnos túl magasan áll és csak azért nem tudjuk eléggé méltányolni annak csodálatos szépségét.”¹⁷

Ami minket összeköt – ahogyan a lendvai Népújság címlapján olvashattuk -, a Zala György Emlékév elmélyíti Lendva és Arad kapcsolatát. A 150 éve született halhatatlan alkotó emberi és művészi nagysága előtt az emlékev tavaszi nyitányán a Lendva vidék, júniusban a kezdeményező Zalaegerszeg, szeptemberben az Európa kulturális fővárosa címre készülő dél-dunántúli metropolis, Pécs, a hagyományos októberi Magyar Napokon Arad város ünnepi Emlékiállításal, a Magyar Művészeti Akadémia pedig Emlékkonferencia megrendezésével tiszteleg.

A Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság gondozásában megjelenő programfüzet mementó, egyben az Emlékév kerete, ajánlója is lehet. A kiemelt Kodály év után a reneszánsz fényességű Mátyás ünnep árnyékában juttathat szerény főhajtást, megbizonyosodást Zala György zsenijének és éthosának is.

Sajnálhatjuk, hogy az alkotó délceg, távolba tekintő Mátyás királya¹⁸, Stróbl Alajos Vár béli idilli Mátyás-kútja vagy Fadrusz robusztus kolozsvári lovasa a hódolókkal – akár Benczúr Gyulának a Budai vár egykori Hunyadi termébe szánt csonka Mátyás ciklusa nem szegődhetek a reneszánsz év hírvívői, a Mediciek fénykora mellé.

Lelketlen sírgyalázók 2006 tavaszán a Kerepesi temető művészparcellájában a hálás lendvaiak adakozásából Zala György 1999 augusztusában helyreállított síremlékéről lelopták Aphroditét ábrázoló bronz medallionját.¹⁹ A Szabó Tamás Munkácsy díjas szobrászművész által – az oktatási miniszter támogatásával – márványba faragott tondót születésnapján, április 16-án avatják fel a Kerepesi temetőben.

Zalaegerszeg, 2008. március 24.

- 1 B. Gy.: Zala György – György Zala 1858–1937 Előszó: Göncz László (magyar-szlovén nyelvű kismonográfia) = Lendvai füzetek, Lendva –1996
- 2 Az áthallás nem lehet véletlen: „Boldog vagyok, hogy Nagykőrös városának dolgozhattam, bár lett volna a munkám nemzeti örömet kifejező és nem gyászemlék, amelyet vérző szívvel és könnyekkel övez az anyák, özvegyek és árvák sokasága, akiknek nem nyújthattam más vigaszt, mint lelkem melegével és tudásom szorgalmával készített munkámat” – írta 1927. március 28-án az I. világháborús hősök emlékműve avatása után Zala György. A kölcsönös megegyezéssel teljesített szobormű elmélyítette a művész és Nagykőrös város kapcsolatát: „Mindenkoron ragaszkodással vallom magamat az Alföld kulturális központját jelentő Nagykőrös városához kapcsoltnak, ahol Arany János és nagy társai dolgoztak a lelki művelődés fejlesztésén.”
- 3 „...vagy kétévi Szamosi körében tartózkodásom után fel mentem Pestre 873-ban, hol jelesebb művészek ösmeretségeit igyekeztem tanulmányomra hasznossá tenni. Itt ismerkedtem meg egy Ligeti nevezetű tájképfestővel (nem tudom, ismeri ezt az urat bácsi) kinek irántami önzés nélkül tiszta jóakarátú pártfogásából sok előnyben részesültem a K. M. Társulat részéről. Ő csinálta ki mindig előttem az utat, melyen haladjak, ő világosított a setétségben, ő adta el minden rosszból (csak a Hunyadi Jánost nem tudta eladni), s ha volt köztük (?) jó képeimet, verbuválta számomra a mecénásokat” = Munkácsy Mihály levele Ligeti Antalhoz Düsseldorf 869
- 4 „ ... A megrongált alakokat és csoportokat, melyeknek csak tárgya volt adva ... Zala a legszigorúbb értelemben vett stílszerűséggel, valódi műarcheológiai bravúrral mintázta újra...” Ipolyi Arnold = Gerecze Péter Dr. : A pécsi székesegyház Budapest 1893. X. p. 106-109
- 5 Baba Patika 2008. január p. 3 Dr. Blázy Árpád ny. gyógyszerész szíves közlése
- 6 „... mert én a magyar nyelvet akarom kőbe vésni, ahogy a rómaiak is a maguk nyelvét vésték kőbe. Örülünk, hogy végre európai formát kezd kapni nyelvünk, sok nyelvi géniuszunk folytán... Csak magyar felirat kerülhet a Millenniumi emlékre, aminthogy minden szobromra feliratot fogok vésni és művésztársaimat is buzdítom erre. Hiszen a betűt dísznek is fel lehet használni, ennek segítségével az alkotó teljesebben megértetheti gondolatát a szemlélővel és a kőbevésett írás megmarad késői századoknak.”
- 7 „Ady Endre költészetének egyik része mély filozófia, másik fele hatalmas művészet. A pályázók nagy része – azt hiszem – nem is olvasta Ady műveit, vagy ha igen, felületesen, és nem értették meg a költő mélyeséges művészetét és lelkét”
- 8 „Academie der bildenden Künste ehrenmünze der König L. Bayer” Oldalélébe vésve: Zala Györgynek. Magyar Nemzeti Múzeum éremtár.
- 9 B. Gy.:A Millennium szobrása Zala György 1858–1937 Előszó: Bereczky Loránd, Budapest, Kossuth Kiadó 1999 p. 9-10
- 10 B. Gy.: A szabadságharc szobrai. Zala György. = Pannon Tükör. 1998/2. 95-98.
- 11 1902. szeptember 6-án aztán Széll Kálmán miniszterelnök, Wlassics Gyula közoktatásügyi, Darányi Ignác földművelésügyi miniszterek, báró Podmaniczky Frigyes, Márkus József főpolgármester, Hauszmann Alajos műegyetemi tanár és gróf Klebelsberg Kunó miniszteri fogalmazó, jegyző már az életnagyságú szobrot tekinthette meg. Zala György, a Millennium szobrása p. 41. – A szobrot 1945 decemberében az első ideiglenes Duna-híd, a Kossuth híd megépítése során lebontották. 1950-ig őrizték, majd beolvasztották.
- 12 B. Gy.: Deák Ferenc emlékezete. Egy ismeretlen Deák szobor = ARS HUNGARICA 2003. évi 1. sz. p. 63-72.
- 13 „...Sajnálatosan népünk tudatából 50 év alatt kitörölték azt az ismeretet, amit a mű gondolata felidéz...Jó volna, ha a nemzet, de legalább az ifjúság számára ismertté válna ez a remekmű, és őriznék jelentését, ahogy más népek megőrzik saját szimbólumaikat, és nem azt hangoztatnák, hogy „az emlékmű fölött eljárt az idő.” = Szinte Gábor: A kitagadott remekmű Magyar Művészeti Fórum 1999. 5 p. 70-72
- 14 „Egészen más mértékkel kell elbírálnunk Fadrusz művészetét, melynek haladó vonásait már említettük, mint az olyan emlékműszobrászok tevékenységét, akiknek munkássága közvetlen hódolás volt az uralkodó osztályok előtt. Erre leginkább Zala György főműve, a Millenniumi-emlékmű a példa.” = A könyv 1961-ben (!) jelent meg (Képzőművészeti Alap Kiadó).
- 15 A Ratio Educationis kiadásának emlékére Mária Terézia szobrát Illés Árpád restaurálta, a Szépművészeti Múzeum elé tervezték felállítani, jelenleg az aula terében áll.
- 16 Puskel Péter: Az aradi Szabadság-szobor hányatott sorsa és újraállítása = Romániai Magyar Évkönyv 2004-2005.
- 17 Kisfaludi Stróbl Zsigmond Pesti Hírlap 1937. augusztus 1.
- 18 1902. október 2-án, az Erdélyi Kárpát Egyesület (EKE) rendezésében, Mátyás király lovas-szobrának (Fadrusz János műve) leleplezése alkalmából a király kolozsvári szülőházát rendbe hozták, emléktáblát avattak (Zala György alkotása). József főherceg köszöntő szavai után dr. Wlassics Gyula mondott üdvözlőbeszédet. Közreműködött a Tordaszentlászlói daloskör.
- 19 Arany Horváth Zsuzsa: Béke poraira? = Zalai Hírlap 2006. 07. 08

Viktória 1912.

Dr. Bayer-Krucsay Dezső síremléke

Zala György villájához készült majolika figura, a pécsi Zsolnay-gyár udvarának falában

Szántóvető (Életkép), 1890.

Színész (Gyenes László mellszobra), 1883.